

Freud i nieświadomość

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Autor nieznany, *an i Syrinks*, XVII w.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Czy, jako ludzie, zdajemy sobie sprawę ze wszystkiego, co dzieje się w naszej psychice – czy jesteśmy w pełni świadomi samych siebie? Czy potrafimy wytłumaczyć, co nami kieruje i czy na pewno nasze motywacje są racjonalne?

Sformułowana przez Sigmunda Freuda koncepcja nieświadomości rzuca wyzwanie dwóm ważnym ideom filozoficznym – koncepcji człowieka jako samoświadomego podmiotu oraz racjonalnej natury człowieka. Jak zatem działa nasza psychika według psychoanalizy?

Twoje cele

- Przedstawisz koncepcję psychiki Freuda (id, ego, superego) jako przejaw naturalizmu.
- Wyjaśnisz różnicę w pojmowaniu świadomości przez Kartezjusza i Freuda.
- Scharakteryzujesz różnice w rozumieniu moralności przez Kanta i Freuda.
- Przedstawisz naturalistyczną koncepcję natury człowieka.

Przeczytaj

Koncepcja psychiki Sigmunda Freuda

Psychoanaliza Sigmunda Freuda jest **naturalistyczną** koncepcją ludzkiej psychiki oraz naturalistyczną koncepcją kultury. Została sformułowana na początku XX w. na podstawie prowadzonej przez Freuda terapii lekarskiej.

Według Freuda, przyczyny zaburzeń psychicznych są nieświadome. Manifestują się pośrednio w marzeniach sennych i biografii, opowiadanej przez pacjentów w ramach terapii. Psychoanalityk musi te symptomy zinterpretować i objaśnić pacjentowi ich sens.

Źródło: Pikist, domena publiczna.

Natura człowieka uwarunkowana jest przez libido, czyli energię seksualną, która kieruje jego zachowaniem. Ten naturalny, ślepy popęd nie może być jednak zaspokojony, ponieważ ograniczają go normy i zakazy społeczno-kulturowe. Psychiką człowieka rządzi więc nieustanny konflikt między biologicznym, seksualnym popędem człowieka a uwewnętrznionymi przez niego zasadami życia społecznego. Freud przedstawiał ten konflikt, wyróżniając trzy instancje psychiki.

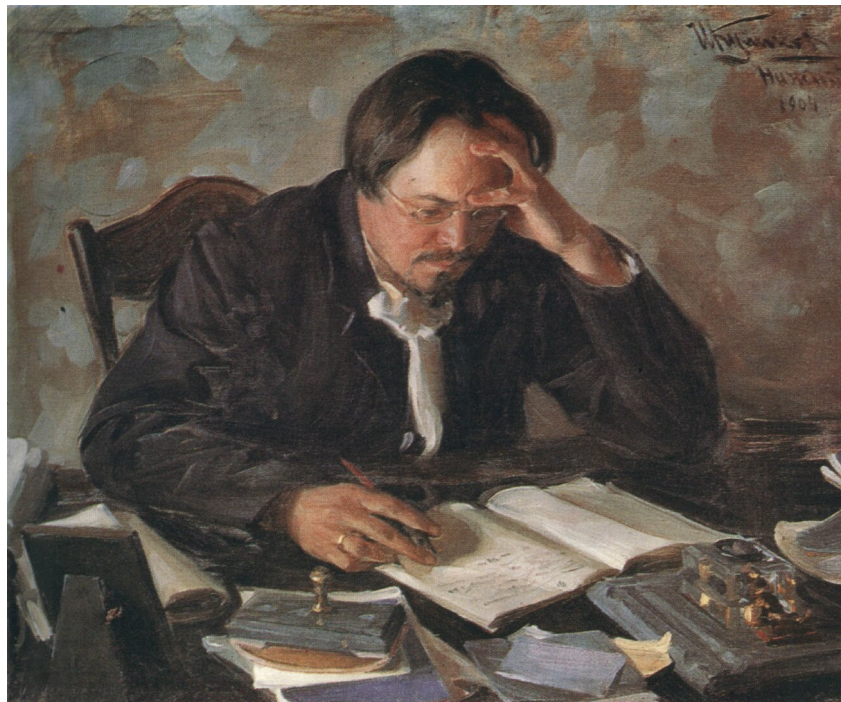
Antoni Brodowski, *Edyp i Antygona*, 1828 r.

Jednym z przykładów konfliktu między id a superego jest kazirodcze pożądanie matki przez małych chłopców, które Freud nazywał kompleksem Edypa. Nie znając swoich rodziców, Edyp zabił swojego ojca i poślubił matkę. W wyniku lęku przed ojcem, którego chłopiec postrzega jako rywala seksualnego, wypiera on pożądanie do matki – w ten sposób kompleks Edypa zostaje przewyciężony, zaś u chłopca ukształtowane zostaje superego.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Wynikające z narzuconych człowiekowi przez kulturę ograniczeń niezaspokojenie popędu prowadzi do cierpienia. Aby je ograniczyć, psychika utrzymuje popęd na możliwie najniższym poziomie. Mechanizm ten nazywa się **zasadą przyjemności**. Nie polega ona jednak, jak w **hedonizmie**, na maksymalizacji przyjemności, lecz na ograniczaniu samego libido, w celu uniknięcia rozczarowań.

U podstaw zasady przyjemności leży mechanizm **sublimacji**. Polega ona na przeniesieniu energii seksualnej z obiektu erotycznego na nieerotyczny – np. na dzieło sztuki.

Ivan Kulikov, portret Jewgienija Czirikowa, 1904 r.

U podstaw działalności artystycznej leży, według Freuda, przeniesienie popędu seksualnego.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Freud twierdzi, że sublimacja popędów jest źródłem kultury, religii oraz całego życia społecznego człowieka. W tym sensie psychoanaliza jest naturalistyczną koncepcją kultury – jej pierwotnym źródłem jest bowiem niezaspokojony popęd seksualny.

Freud: naturalistyczna koncepcja człowieka

Naturalistyczna koncepcja człowieka, która wynika z psychoanalizy Freuda ma dwa główne aspekty. Po pierwsze, działanie człowieka uwarunkowane jest nie przez rozum, lecz przez naturalny popęd – libido. Po drugie, człowiek nie jest bytem samoświadomym. Kluczową tezą koncepcji psychiki Freuda jest bowiem twierdzenie, że wyparte popędy (znajdujące się w id) oraz sama praca psychiki, która za pomocą mechanizmu **sublimacji** dąży do zachowania zasady przyjemności, są zawsze nieuświadomione.

Innymi słowy, psychika człowieka dzieli się na świadomą (ego) oraz nieświadomą, niedostępną samopoznaniu część. Istnieje między nimi granica, która nie pozwala na to, aby treści znajdujące się w id zostały uświadomione. Mogą się one pojawić w świadomości jedynie pośrednio – jako treść marzeń sennych, dzieł sztuki, pomyłki językowe lub objawy zaburzeń psychicznych. A zatem człowiek na co dzień nie zdaje sobie sprawy ani z toczącego się w jego psychice konfliktu między popędami a normami kultury, ani z wypartych do id popędów.

Idee libido oraz nieświadomości rzucają wyzwanie [antynaturalistycznej](#) tradycji filozoficznej przede wszystkim w dziedzinie etyki i epistemologii.

Antynaturalizm

Historia starogreckiego słowa *psyche* – które jest źródłem „psychiki”, przedmiotu badań psychologii – w filozofii sięga czasów Sokratesa. Użył go w znaczeniu „duszy” – rozumiał ją jako ośrodek moralności człowieka, który w rozumny sposób kieruje jego działaniami. Sokrates przeciwstawiał się w ten sposób tezom **sofistów**, którzy głosili, że człowiek kieruje się naturalnym interesem. Tymczasem zdaniem Sokratesa natura człowieka nie jest podporządkowana prawom przyrody, lecz wykracza poza nie dzięki rozumowi, który pozwala nam podejmować decyzje niezależnie od naturalnych instynktów. Na tym polega właśnie **antynaturalistyczna** koncepcja człowieka – głosi ona, że natura człowieka przekracza jego zakorzeniony w przyrodzie byt.

Według Platona, dusza rozumna, która oddziela człowieka od świata przyrody, odpowiada za dwie leżące tylko w naszej naturze zdolności – poznanie oraz działanie (czyli sferę moralności). Wywodzący się ze starożytności antynaturalizm wydał w nowożytności dwie doniosłe koncepcje, którym można przeciwstawić psychoanalizę: **dualizm psychofizyczny** Kartezjusza oraz **filozofię moralności** Immanuela Kanta.

Antonio Canova, *Amor i Psyche*, 1787 r.

W mitologii greckiej Psyche jest uosobieniem duszy człowieka.

Źródło: Ricardo André Frantz, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Naturalizm vs. antynaturalizm

W XVII w. pojawiła się w filozofii nowa koncepcja podmiotu – już nie duszy w starożytnym sensie, lecz świadomości – która następnie stała się podstawą nowożytnego rozumienia ludzkiej psychiki.

Na drodze **sceptycyzmu metodycznego** Kartezjusz doszedł do jednego niepowątpiewalnego twierdzenia – „myślę, więc jestem”. Nie sposób zaprzeczyć, że się myśli, ponieważ czyniąc to, i tak byśmy myśleli. W konsekwencji samoświadomość podmiotu stała się podstawą metafizyki Kartezjusza. Była ona bowiem jedynym, ściśle pewnym twierdzeniem. Pewność ta wynikała natomiast z faktu, że świadomość istnienia jest nam dana w sposób najbardziej bezpośredni z możliwych. O ile wrażenia zmysłowe są,

jak wyrażał się Kartezjusz, mętne, o tyle świadomość jest dana w sposób jasny i oczywisty – a zatem nie sposób zwątpić w jej istnienie.

Antynaturalizm Kartezjusza był konsekwencją tego rozpoznania – radykalnie oddzielił on myślenie od przyrody, świadomość od ciała. Natura człowieka okazywała się więc dwoista – jako ciała była poddanym prawu przyrody mechanizmem, zaś jako rzeczy myślące – przekraczała je (**dualizm psychofizyczny**). Drugą, równie doniosłą dla późniejszego rozwoju psychologii i filozofii konsekwencją metafizyki Kartezjusza, było przekonanie, że człowiek jest z zasady samoświadomy, tj. że jego własna świadomość jest najbardziej bezpośrednio dostępnym mu przedmiotem poznania.

To właśnie przeciw temu pogładowi występuje koncepcja Freuda. Świat przeżyć psychicznych nie jest bowiem dla człowieka ani przejrzysty, ani bezpośrednio dostępny. Rzeczywista treść życia psychicznego pozostaje przed człowiekiem zakryta – to wyparte popędy (id), które wchodzi w konflikt z superego. Człowiek ma dostęp jedynie do części swojej psychiki, będącej rezultatem ścierania się id i superego – czyli do Ja (ego). Naszą naturę możemy poznać jedynie pośrednio – analizując treść marzeń sennych, nasze nawyki i obsesje oraz rozpoznając w nich ślady wypartych popędów.

Drugą istotną, wyrastającą z **antynaturalistycznej** koncepcji człowieka jest filozofia moralności Immanuela Kanta. Działaniami człowieka kierują według niego nie naturalne instynkty, lecz niezależna od nich **wola**. Wola ta ma oparcie w rozumie (Kant nazywał go rozumem praktycznym), który jest źródłem prawa moralnego (**autonomizm**). Koncepcja Kanta zakłada, że człowiek postępuje moralnie wtedy, gdy jedyną pobudką jego działania jest wola podporządkowania się prawu moralnemu, nie zaś egoistyczne bądź hedonistyczne cele. Zarazem jednak to człowiek jest źródłem prawa moralnego. A zatem w naturze człowieka leży ograniczanie uwarunkowanych przez biologię instynktów za pomocą rozumu.

Ból był według Kartezjusza reakcją ciała na bodziec, całkowicie niezależną od myślenia. Pogląd, że myślenie jest niezależne od toczących się w organizmie biologicznych procesów, istotnie wpłynął na filozofię i psychologię po Kartezjuszu.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

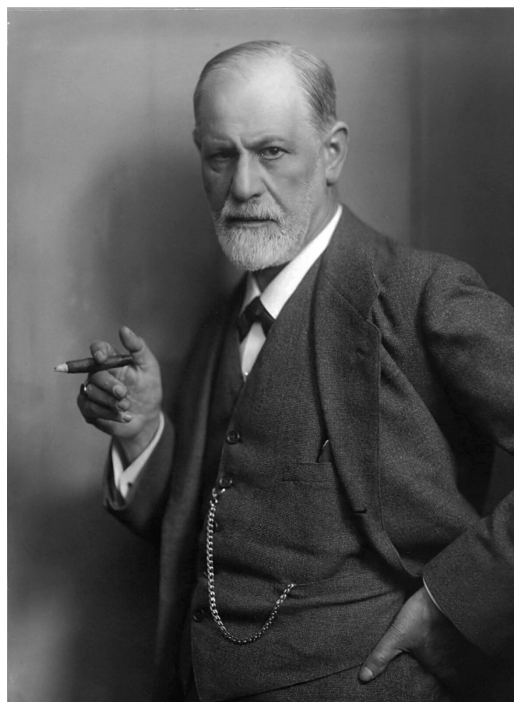

Johann Gottlieb Becker, *Immanuel Kant*, 1768.

W etyce Kanta dobry jest tylko ten czyn, który wynika z obowiązku. Pomoc potrzebującemu nie jest w świetle tego poglądu dobra, jeśli wynika z egoistycznej chęci zaspokojenia miłości własnej.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Tymczasem według Freuda to właśnie owe uwarunkowane przez biologię popędy – libido – stanowią o naturze człowieka. Moralność, podobnie jak inne zakazy, które społeczeństwo nakłada na jednostkę ludzką, pochodzi natomiast z zewnątrz (superego) i zostaje uwewnętrzniona przez człowieka w procesie **socjalizacji**, którego głównym celem jest **sublimacja** energii seksualnej.

Sigmund Freud: „Powstanie superego można opisać jako przypadek udanej identyfikacji z instancją rodzicielską”.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

W dziedzinie moralności spór **antynaturalizmu** z **naturalizmem** dotyczy pytania, czy człowiek jest całkowicie uwarunkowany przez przyrodę (naturalizm) czy też jest w nim coś, co przyrodę przekracza (antynaturalizm). Przecistawiając Freuda Kantowi, pytamy w tym kontekście, czy moralność należy do natury człowieka (Kant) czy może jest czymś obcym jego naturze, narzuconym przez kulturę. Konflikt między libido a superego na co dzień jest przed nami ukryty – toczy się bowiem w nieświadomości.

Słownik

antynaturalizm

(łac. *anti* – przeciw; *naturalis* – przyroda, natura) pogląd przeciwstawiający się naturalizmowi; głosi on, że istnieje inna niż przyrodnicza rzeczywistość, zaś człowiek za sprawą swojej natury przekracza przyrodę

autonomizm

(gr. *autónomos* – sam sobie prawodawczy) stanowisko etyczne, zgodnie z którym jedynym źródłem norm i nakazów moralnych jest ludzki rozum

dualizm psychofizyczny

(łac. *dualis* – dotyczący dwóch, podwójny; gr. *psyche* – dusza; gr. *physis* – natura, przyroda) koncepcja człowieka zakładająca, że jest on złożony z dwóch substancji – duszy/świadomości oraz ciała; w skrajnej wersji dualizmu (Kartezjusz) są one od siebie całkowicie niezależne

hedonizm

(gr. *hedone* – rozkosz) stanowisko etyczne, zgodnie z którym głównym motywem postępowania człowieka (oraz dobrem, do którego dąży i celem jego działania) jest przyjemność; sformułowany w starożytności, w oświeceniu stał się podstawą utilitaryzmu (J. Bentham, J.S. Mill), według którego źródłem moralnego działania człowieka jest dążenie do osiągnięcia przyjemności

naturalizm

(łac. *naturalis* – przyrodniczy, naturalny) pogląd głoszący, że jedynym, co istnieje, jest przyroda (nie ma nic, co istniałoby poza przyrodą), zaś człowiek jest jej częścią; naturalizm traktuje życie społeczne, kulturę jako przejawy aktywności człowieka uwarunkowane przez jego biologiczną naturę

sceptycyzm metodyczny

(gr. *skeptomai* – obserwuję, oglądam, śledzę, badam) metoda filozoficzna Kartezjusza polegająca na nieuznawaniu twierdzeń, w które można zwątpić

socjalizacja

(łac. *socialis* – społeczny) proces nabywania przez jednostkę ludzką norm i wartości, zasad życia społecznego, wiedzy, kompetencji i umiejętności społeczno-kulturowych; jest skutkiem oddziaływania środowiska społecznego

sublimacja

(łac. *sublimare* – wznosić, wywyższać) w psychoanalizie, psychiczny proces przeniesienia energii seksualnej z zakazanego przez normy społeczno-kulturowe, na inny, nieerotyczny, społecznie akceptowalny obiekt

wola

(łac. *voluntas* – wola, chęć) w filozofii pojmowana zwykle jako zdolność człowieka do podejmowania decyzji i kierowania swoimi działaniami; w tym sensie wola jest rozumem praktycznym (Kant), który kontroluje ludzkie popędy, uczucia i namiętności

Film edukacyjny

Polecenie 1

Zapoznaj się z treścią filmu, a następnie wyjaśnij, w jakim sensie psychoanaliza oferuje człowiekowi „wyzwolenie przez rozum”. Zastanów się w szczególności, z czego człowiek musi się zdaniem Freuda wyzwolić oraz jakie metody mają mu to umożliwić.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DIC96Oo1r>

Film edukacyjny. Rewolucja Freuda.

Wywiad z prof. Janem Hartmanem.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Rewolucja Freuda*.

Polecenie 2

Na podstawie wykładu prof. Jana Hartmana wskaż pogląd Freuda, który można uznać za rewolucyjną koncepcję człowieka i kultury. Następnie, odwołując się do wiadomości z historii, stwórz listę najważniejszych skutków tej rewolucji.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Jak Freud nazywa sferę psychiki, która jest rezerwuarem ślepych popędów? Zaznacz poprawną odpowiedź.

☐ superego

☐ cogito

☐ ego

☐ id

Ćwiczenie 2

Zaznacz poprawne zakończenia zdania. W koncepcji Freuda ego...

☐ pośredniczy w konflikcie między id a superego.

☐ można utożsamić z sumieniem.

☐ to świadoma sfera psychiki.

☐ tłumi popędy pochodzące z id.

Ćwiczenie 3

Zdecyduj, czy poniższe twierdzenia dotyczące koncepcji człowieka Freuda są prawdziwe, czy – fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Według Freuda człowiek jest częścią przyrody.	☐	☐
Koncepcja nieświadomości występuje przeciw tradycji naturalistycznej.	☐	☐
Freuda uznaje się za przedstawiciela naturalizmu.	☐	☐
Według Freuda psychika ludzka jest wolna od uwarunkowań przyrodniczych.	☐	☐

Ćwiczenie 4

Na zdjęcie przedstawiające rzeźbę greckiej bogini Psyche, będącej uosobieniem duszy, w objęciach Kupidyna, przeciągnij pojęcia, które należą do antynaturalistycznej tradycji myślenia o człowieku.

Źródło: Ricardo André Frantz, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 5

Uporządkuj pojęcia i wyjaśnij znaczenie koncepcji duszy, stanowiących podwaliny nowożytnego pojęcia świadomości.

Znaczenie pojęcia duszy według Sokratesa:

Znaczenie pojęcia duszy według Kartezjusza:

Ćwiczenie 6

Zaznacz właściwe zakończenie zdania. Według Freuda zachowaniem człowieka kieruje...

☐ popęd seksualny.

☐ rozum.

☐ moralność.

☐ konflikt popędów i norm kulturowych.

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, dlaczego Freudowska idea nieświadomości przeciwstawia się antynaturalistycznym koncepcjom człowieka.

Ćwiczenie 8

Zastanów się, czym w świetle koncepcji Freuda okazuje się moralność. Odpowiedz na pytanie, czy zgadzasz się z takim spojrzeniem na sferę etyki? Odwołaj się do przykładów życiowych sytuacji, które uzasadnią twoje stanowisko.

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Freud i nieświadomość

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

5. Wybrane spory antropologiczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

1) o istotę człowieka (naturalizm lub redukcjonizm biologiczny lub społeczny – antynaturalizm lub antyredukcjonizm, np. personalizm);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przedstawia koncepcję psychiki Freuda (id, ego, superego) jako przejaw naturalizmu;
- wyjaśnia różnicę w pojmowaniu świadomości przez Kartezjusza i Freuda;
- charakteryzuje różnice w rozumieniu moralności przez Kanta i Freuda;
- omawia naturalistyczną koncepcję natury człowieka.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Freud i nieświadomość” z zaleceniem przeczytania jego treści przed lekcją. Wybrany uczeń przygotowuje kolaż lub mem będący ilustracją lub komentarzem do e-materiału. Uczeń powinien umieć uzasadnić swoją interpretację.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika wyświetla stronę tytułową e-materiału. Następnie prosi wybraną osobę o odczytanie tematu lekcji oraz celów. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. Ochotnicy przedstawiają memy, które przygotowali w ramach pracy w domu.
3. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Czy, jako ludzie, zdajemy sobie sprawę ze wszystkiego, co dzieje się w naszej psychice – czy jesteśmy w pełni świadomi samych siebie?*

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Jeżeli przygotowanie uczniów do lekcji jest niewystarczające, nauczyciel prosi o indywidualne zapoznanie się z treścią w sekcji „Przeczytaj”. Każdy uczestnik zajęć podczas cichego czytania wynotowuje najważniejsze kwestie poruszone w tekście. Następnie wybrani uczniowie odczytują na głos swoje notatki. Nauczyciel inicjuje rozmowę kierowaną porządkującą ten etap pracy.
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Film edukacyjny”. Odczytanie polecenia do multimedium: *Wyjaśnij, w jakim sensie psychoanaliza oferuje człowiekowi „wyzwolenie przez rozum”. Zastanów się w szczególności, z czego człowiek musi się zdaniem Freuda wyzwolić oraz jakie metody mają mu to umożliwić.* Wspólna praca całego zespołu klasowego nad odpowiedziami.

3. Uczniowie wykonują polecenie nr 2 z sekcji „Film edukacyjny” – przygotowują listy skutków w małych grupach, następnie przedstawiają wyniki. Poprzez dyskusję moderowaną przez nauczyciela porządkują skutki w kolejności od najbardziej do najmniej doniosłych.
4. Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Zapowiada uczniom, że w kolejnym kroku będą rozwiązywać ćwiczenia – od najprostszych do najtrudniejszych – i będą to robić wspólnie. Wybrana osoba czyta po kolei treść ćwiczeń 1–6. Po każdym przeczytanym poleceniu nauczyciel daje uczniom określony czas na zastanowienie się, a następnie ochotnik udziela odpowiedzi. Reszta uczniów ustosunkowuje się do niej, proponując swoje pomysły. Nauczyciel w razie potrzeby koryguje odpowiedzi, dopowiada istotne informacje, udziela uczniom informacji zwrotnej.
5. Uczniowie wykonują ostatnie ćwiczenie nr 7. Nauczyciel obserwuje postęp pracy i udziela uczniom informacji zwrotnej.

Faza podsumowująca:

1. Na koniec zajęć nauczyciel raz jeszcze wyświetla na tablicy interaktywnej lub przy użyciu rzutnika temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. W kontekście wyświetlonych treści prosi uczniów o rozwinięcie zdania: Na dzisiejszych zajęciach nauczyłem się...
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie nr 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Laplanche J., Pontalis J.-B, *Słownik psychoanalizy*, tłum. E. Modzelewska, E. Wojciechowska, Warszawa 1996.
- *Słownik-przewodnik filozoficzny. Osoby, problemy, terminy*, oprac. zbiorowe, Lublin 2012.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Film edukacyjny” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.